

# Habermas ja teoreettinen julkisuustutkimus

## YRITYS SELITTÄÄ VÄÄRINKÄSITYKSIÄ

Frankfurtin koulukunnan osana on ollut jäädä toistuvasti joukkoviestintätutkimuksen empiristisen valtavirran jalkoihin. Näin tapahtui *mass communication researchin* kultakautena 1940- ja 1950-luvulla, eikä ole siten yllättävää, että sama reseptio on toistunut kulttuurintutkimuksen nousu- ja valtakaudella 1980-luvulta lähtien. Vain marxismin, strukturalismin ja psykoanalyysin älyllisesti hallitsemalla 1960- ja 1970-luvulla frankfurtilaiset löysivät toistaiseksi vastaanottavimman yleisönsä. Jürgen Habermasin *Julkisuuden rakennemuutos* on tämän aikakauden tuote, yritys murtaa amerikkalaisen empiirisen mediasosiologian ahtaat rajat ja osoittaa frankfurtilaistyyppisen teoreettisen julkisuus- ja joukkoviestintätutkimuksen mahdollisuudet. Tässä on mielestäni teoksen kestävä arvo, mutta myös monenlaisten virhekäsitysten lähde. Yritänkin jatkaa tieteenteoreettisesta näkökulmasta keskustelua (Malmberg 2005) Anu Koivusen ja Mikko Lehtosen (2005) sekä Veikko Pietilän (2005) kanssa. Luonnostelen ensin (1) käsitykseni siitä, mistä habermasilaisessa teoreettisessa tutkimuksessa on kyse, ja (2) yritän selittää esittämani tulkinnan nojalla, miksi väittämäni väärinkäsitykset ovat syntyneet.

(1) Empiirinen, niin MCR-tyyppinen kuin kulttuurintutkimuksen valtavirtaa noudattava mediatutkimus lähtee siitä, että tieteen tehtävänä on koota todellisuutta koskevia havaintoja ja systemoida niitä. Havainnot perustavat tieteen, ja näin havaintojen systemointi (teoria) ei varsinaisesti sisällä enempää kuin mitä sisältyy jo havaintoihin. Teoreettiselle tutkimukselle, joka ei lähde havainnoista vaan jo olemassa olevasta tutkimuksesta, tällaisesta tieteenkäsityksestä ei löydy mitään itsenäistä sijaa. Tiedonjanoinen etsiikin nykyään turhaan monista media- ja kulttuurintutkimuksen metodioppaista neuvoa teoreettisen tutkimuksen tekemiselle. Ero 1960- ja 1970-lukuun on silmiinpistävä – positivismikritiikin aika mahdollisti toisenlaisen tiedekäsityksen. Siksi Habermasin *Julkisuuden rakennemuutosta* on hyödyllistä lukea 2000-luvun alussa esimerkkinä sofistikoituneesta teoreettisesta mediatutkimuksesta.

Minkälaisista loogisista tai analyttisistä osista Habermasin työ koostuu? Tiivistääkseni esitystä keskustelupuheenvuoroksi lähdän lyhyesti siitä, että Habermasin keskeisenä tehtävänä on kehittää sellainen käsitteistö, jonka avulla hän voi rakentaa porvarillista julkisuutta koskevan teorian. Käsitteiden tehtävänä on kuvata ja luokitella ilmiöitä, teorian tehtävänä taas osoittaa se, miten käsitteet liittyvät toisiinsa ja miten näin voidaan selittää kohteena oleva ilmiö – tässä tapauksessa porvarillisen julkisuuden synty ja kehitys. Teoksen pääotsikko (*Julkisuuden rakennemuutos*) viittaa edelliseen, alaotsikko (*tutkimuksia porvarillisen yhteiskunnan yhdestä kategoriasta*) jälkimmäiseen puoleen. Toisin sanoen Habermas tarvitsee sekä sellaisen julkisuus-käsitteen, joka ottaa huomioon kohteen muutoksen ajas-

sa että sellaisen teoreettisen viitekehyksen, joka selittää näitä muutoksia. Tämä mahdollistuu yhdistämällä historiallinen ja systemaattinen tarkastelutapa sekä käsitteen- että teorianmuodostuksessa. Kuvaan näin syntyvää neljää metodologista pääkysymystä tavalla, joka mahdollistaa jatkossa täsmennetyn argumentoinnin keskustelukumppanieni kanssa.

Habermasin julkisuus-käsitteen lähtökohtana on aiheesta käyty aiempi keskustelu Kantista ja Hegelistä Arendtiin. Viimeksi mainitun *The Human Condition* -teoksella tuntuu olevan paljon tärkeämpi rooli kuin, mitä Habermasin harvoista viitteistä voi päätellä, ja muu tieto Habermasin sympatioista tekee tulkinnan uskottavaksi. Habermasille Arendt edustaakin saksalaisen älymystön tyypillistä modernin yhteiskunnan vastaisuutta ja antiikin ihannointia, josta on päästävä eroon (kyse on siis Arendtin vuoden 1958 teoksesta). Näin keskeiseksi käsitteelliseksi kysymykseksi nousee antiikin julkisuuden ja porvarillisen julkisuuden käänteinen suhde – siis siirtymä yksityiselämän sulkemisesta julkisuuden ulkopuolelle sellaiseen julkisuuteen, joka rakentuu yksityisasiaille. Väitteeni oli, että Koivunen ja Lehtonen eivät ymmärrä sitä, miten moderni julkisuus jo itsessään edellyttää yksityistymisen.

Habermas muodostaa porvarillisen julkisuuden systemaattisen käsitteen näin saaduin aineksin. Porvarillinen julkisuus on se julkisuusmuoto, jossa yksityiset ihmiset tuovat esiin omia intressejään ja haluavat pyrkiä niiden yhteensovittamiseen. Julkisuus on siten luonteeltaan olennaisesti poliittinen käsite, joka liittyy vallanjakoon. Ratkaistakseen hobbesilaisen ongelman kaikkien sodasta kaikkia vastaan porvaristo omaksuu keskustelun ja väittelyn (*Raisonnement*) välineeksi, jolla julkiseen järjenkäyttöön nojautuen voidaan väkivallatta sovittaa yhteiskunnan kokonaisuus yksityisihmisten omaan etuun. Porvarillisen ja plebeijisen julkisuuden, siis niiden käyttämien keinojen, ero on tällöin Habermasille systemaattisesti tärkeä, vaikka hän ei paljoa sanokaan jälkimmäisestä (tämä suuntahan tuotti frankfurtilaisten toisen tärkeän julkisuusteorian; ks. Negt & Kluge 1972). Nimittäin porvarilliselle julkisuudelle luonteenomaiset välineet, keskustelu ja argumentteihin nojaava kritiikki, ovat olennaisia demokraattiselle päätöksenteolle. Väitteeni olikin, että koska Koivunen ja Lehtonen eivät tee käsitteellistä eroa porvarillisen ja plebeijisen julkisuuden välillä, he glorifioivat jälkimmäistä – tuleehan asiallinen keskustelu ja asiaton loanheitto niputettua yhteen.

Käsitteet antavat kehikon, jolla kuvata ja jäsentää todellisuutta. Teorian tehtävänä on panna käsitteet liikkeeseen, niin että niiden avulla voidaan selittää todellisuutta. Teorianmuodostuksen historiallinen puoli tähtää Habermasilla yhtäältä media- ja kulttuurihistorian, toisaalta sosiaali- ja politiikan historian yhdistämiseen. Näin hän tarvitsee lähtökohdakseen tutkimuksia niin sanomalehdistön, kirjallisuuden ja teatterin kuin perhe-elämän ja parlamenttilaitoksen kehityksestä porvariston läpimurron kannalta keskeisissä Euroopan maissa. Habermas yhdistääkin poliittisen sanomalehdistön tutkimuksen aikakauslehdistön ja romaanin tutkimukseen. Liittämällä tämän aineiston pohjalta tehdyt tulkinnat edelliseen aineistoon hän pystyy perustelemaan poliittisen ja kulttuurisen julkisuuden välisen yhteyden. Porvarillinen poliittinen julkisuus perustuu yksityishenkilöiden väliseen rationaaliseen etujen sovittamiseen, minkä vuoksi se tarvitsee rinnalleen kulttuurijulkisuuden, jossa subjektina olon kysymyksiä voidaan käsitellä irrallaan ahtaista taloudellis-poliittisista intresseistä. Näin tie politiikkaan käy kulttuurin kautta, mutta politiikka ja kulttuuri säilyvät perustaltaan eri asioina, koska edellisessä on kyse päätöksenteosta ja toiminnasta, jälkimmäisessä ihmisenä olemisesta ja identiteetistä.

Edelliset osat kokoaa yhteen Habermasilla teorianmuodostuksen systemaattinen puoli, teoria porvarillisesta yhteiskunnasta. Teoria on historiallinen, koska se

käsittelee porvarillisen yhteiskunnan nousua, kukoistusta (1775–1885) ja rappiota. Se on samalla systemaattinen, koska Habermas – lähtökohtanaan Hegelin valtiofilosofia ja Marxin poliittisen taloustieteen kritiikki – esittää käsityksensä porvarillisen yhteiskunnan kokonaisuudesta. Porvarillinen yhteiskunta on yhteiskunta, jossa perheen ja valtion väliin syntyy kansalaisyhteiskunnan alue ja jossa julkisuus välittää näiden kolmen muun osan suhteita demokraattisen elämänmuodon mahdollistavalla tavalla. Kun kansalaisyhteiskunnan kapitalistisen kehityksen ristiriidat johtavat valtion sekaantumiseen muun yhteiskunnan toimintaan, ja kun julkisuus menettää tässä kehityksessä itsenäisyytensä, seurauksena on porvarillisen yhteiskunnan rappio yhtenä osanaan julkisuuden rakenteen muutos. Väitteeni oli, että Veikko Pietilän suomennos (Habermas 2004), jossa *bürgerliche Gesellschaft* -termin vastineena on ”kansalaisyhteiskunta” eikä ”porvarillinen yhteiskunta”, kadottaa tämän kokonaisyhteiskuntateoreettisen yhteyden ja siten vääristää alkutekstiä.

Kokoan vielä havainnollisuuden vuoksi esittämäni kuvauksen Habermasin teoksen metodologisesta rakenteesta seuraavaan kaavioon:

	Historiallinen	Systemaattinen
<b>Käsitteenmuodostus</b>	(a) Julkisuus-käsitteen historia	(b) Julkisuus-käsite ja -tyypit
<b>Teorianmuodostus</b>	(c) Julkisuuden historia osana media-, kulttuuri-, sosiaali- ja politiikan historiaa	(d) Julkisuusteoria osana porvarillisen yhteiskunnan teoriaa

(2) Käytän edellisen analyysin ja sen tuottaman nelikentän tuloksia hyväkseni vastatakseni (a) Koivusen ja Lehtosen sekä (b) Pietilän vastaväitteisiin.

(a) Koivunen ja Lehtonen esittävät vastineessaan neljä yksilöityä kohtaa sekä joukon muita näkökohtia. Kaikki ne eivät ole samanarvoisia sen kannalta, mikä oli alkuperäisen väitteeni varsinainen fokus. Väitin, että Koivunen ja Lehtonen eivät ymmärrä porvarillisen tai modernin julkisuuden käsitteen erityistä luonnetta sellaisena, kuin se on tulkittu 1700-luvun loppupuolen yhteiskuntafilosofiasta lähtien. Kyseessä on osa laajemmasta kehityksestä, jota Hegel pitää subjektivoitumisena ja Arendt sosiaalisen nousuna – syntyy toisin sanoen porvarillinen maailma, jossa yksilö, talous ja arki tulevat julkisesti kiinnostaviksi asioiksi. Koska Habermas lähtee tästä modernin yhteiskuntafilosofian keskeisestä ideasta, hän tunnistaa intimitoitumisen relevantiksi kysymykseksi. Metodologisesti on siis kyse julkisuustutkimuksen a-tyyppisestä ongelmasta. Habermas ei sen sijaan ratkaise porvarillisen julkisuuden kehityksen selitystä – siis d-tyyppistä ongelmaa – tyydyttävällä tavalla. 1960-luvun kehityksen tuloksenahan hän luopuu porvarillisen yhteiskunnan teoriasta sellaisena kuin se on esitetty vuoden 1962 *Julkisuuden rakennemuutoksessa* (Habermasin ajattelun kaaren mediatutkimuksen näkökannalta olen rekonstruoinut toisaalla; ks. Malmberg 2004).

On silti mahdollista ainakin jossain määrin puolustaa vuoden 1962 Habermasin d-tyyppistä porvarillisen yhteiskunnan teoriaa, koska se on dialektinen – päinvastoin kuin Koivusen ja Lehtosen näkemys perheen roolista siinä. Nimittäin Habermasille porvarillinen ydinperhe on sekä utopiaa että ideologiaa. Se on utopiaa, koska se antaa kuvan ihmisyyden hallitsemasta maailmasta, mutta se on ideologiaa, koska perheen tosiasiallinen funktio patriarkalisissa kapitalismissa ehkäisee

utopian toteutusta. Koivunen ja Lehtonen korostavat vain edellistä puolta ja näin he tekevät Habermasin snellmanilaisen tai topeliaanisen. Vuoden 1962 Habermasin vikana on pikemmin se, että hän sitoutuu ensimmäisen polven Frankfurtin koulukunnan näkemykseen porvarillisen yhteiskunnan liberaalin vaiheen erinomaisuudesta. Kun tämä suhteellistuu, Habermas siirtää painopisteen perheestä elämismaailmaan.

Koivusen ja Lehtosen puheenvuoron muihin kohtiin on nopeampi vastata, koska ne eivät koske pääasiaa. Populaari- ja plebeijinen julkisuus eivät ole tietenkään sama asia. Populaarijulkisuudessa on sekä porvarillisia että plebeijisiä aineksia. Koska Koivunen ja Lehtonen eivät – kuten edellä toin esiin – kuitenkaan tee niiden välillä eroa, saman painoarvon saavat argumentatiiviset ja ei-argumentatiiviset keinot (toistan, että tätä siis koski plebeijisen julkisuuden glorifointia koskeva teesini). Koivunen ja Lehtonen korostavat lisäksi populaarijulkisuuden tärkeyttä, mihin ei ole vastaansanomista – kunhan populaarijulkisuuden tutkimus ottaa riittävästi huomioon muun julkisuustutkimuksen tuloksia. He tosin antavat ymmärtää edustavansa radikaalia vaihtoehtoa, mutta radikalismi, Marxin vanhan lausahduksen mukaisesti, on juuriin menemistä – tässä tapauksessa julkisuustutkimuksen juuriin.

(b) Erimielisyyteni Veikko Pietilän kanssa koskee viime kädessä sitä, mikä on *bürgerliche Gesellschaft* -käsitteen teoreettinen kokonaismerkitys – siis erotta maani julkisuustutkimuksen tyyppiä d. Tulkintaristiriitamme voidaankin esittää kysymyksenä: Selittääkö Habermas työssään porvarillisen julkisuuden nousun, kultakauden ja rappion porvarillisen yhteiskunnan vai kansalaisyhteiskunnan nousulla, kultakaudella ja rappiolla? Frankfurtin koulukunnan marxilaisena Habermas luonnollisesti menettelee edellisellä tavalla. Porvarillisen yhteiskunnan teoria on se kokonaisuus, jonka sisällä osat – kansalaisyhteiskunta niiden mukana – liikkuvat ja jota nämä osat artikuloivat. Tehdäkseen väärinymmärryksensä uskottavaksi Pietilä onkin joutunut muuttamaan alkutekstiä. Kiinnitän huomiota kahteen kohtaan, joista jälkimmäinen on tässä keskustelussa uusi.

Habermasin kohteena on luvussa tai pykälässä 4 – Pietilä on jättänyt suomenoksesta pois alkutekstin pykälämerkinnät – valtion (*Staat*) ja yhteiskunnan (*Gesellschaft*) suhde. Pietilä kääntää tämän kuitenkin valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteeksi. Kuten pykälään liittyvästä kaaviostakin käy ilmi, valtion ulkopuolelle jäävään yhteiskuntaan kuuluu Habermasilla silti kolme osaa: julkisuus, kansalaisyhteiskunta ja perhe. Käännöksessä Pietilä samastaa niistä kansalaisyhteiskunnan yhteiskuntaan. Näin myös perhe ja kansalaisyhteiskunta – Pietilän laajassa merkityksessä – samastuvat, mikä sotii yleistä käsittehistoriaa ja -systematiikkaa vastaan (a- ja b-tyypin ongelma). Tähän tekstikohta ei anna mitään perustetta; kyse on Pietilän väärinkäsityksestä. Habermas käyttääkin *bürgerliche Gesellschaft* -ilmaisua marxilaisen vakiintuneen tavan mukaan kahdessa merkityksessä, joista laaja on ”porvarillinen yhteiskunta” ja suppea ”kansalaisyhteiskunta” (ymmärrettynä porvarillisen yhteiskunnan ytimeksi).

Luvun 10 toisen kappaleen ensimmäisessä lauseessa Habermas (1962, 88) kuvaa porvarillisen yhteiskunnan keskeistä logiikkaa eli valtion mukauttamista sen omiin – siis kapitalismin, mutta myös demokratian – tarpeisiin. Pietilä (Habermas 2004, 120) kääntää kuitenkin *entsprechen*-verbin väärin, niin että Habermasin esittämä identiteettisuhde (valtio ja porvarillinen yhteiskunta vastaavat toisiaan) muuttuu vuorovaikutussuhteeksi (valtio reagoi ”kansalaisyhteiskuntaan”; kohta on oikein ruotsinnoksessa Habermas 2003, 77–78). Habermasilla porvarillinen yhteiskunta kuitenkin mukauttaa valtion itseensä, minkä tuloksena on porvarillinen oikeusvaltio. Sen mahdollisuus muodostaa oikeastaan koko Habermasin tuotannon puonaisen langan.

Pietilän väärinkäsitykset voidaan selittää paitsi Habermasin teoreettisen fokuksen kadottamisella (d-tyyppinen ongelma), myös ristiriidalla vakiintuneen käsitehistorian ja -systematiikan kanssa (a- ja b-tyyppinen ongelma). Pietilä (Habermas 2004, 392–397) nimittäin kyllä kääntää *bürgerliche Gesellschaftin* ”kansalaisyhteiskunnaksi”, mutta *civil societyn* (tai sen uuden saksankielisen vastineen *Zivilgesellschaftin*) ”siviiliyhteiskunnaksi”. Näin suomennoksen lukijan on mahdoton ymmärtää, että kyseessä on kaksi erilaista – Charles Taylorin (1990) kielellä lockelainen ja montesquieuiläinen – tapa tulkita kansalaisyhteiskunnan luonne. Habermasin suomennoksessa (2004, 393) mainitsema ”siviiliyhteiskunnan uudelleenlöytyminen” merkitsee näet sitä, että kansalaisyhteiskunta montesquieuiläisessä mielessä tuli keskustelun valokeilaan 1980-luvun lopulla.

Turvallisin ratkaisu tukeuduttaessa *Strukturwandel der Öffentlichkeit* -teoksen suomennokseen on pitää käden ulottuvilla joko alkuteos tai jokin muunkielinen käännös, esimerkiksi tarkistettu ruotsinnos.

## Kirjallisuus

- Habermas, Jürgen (1962)  
Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft.  
Neuwied: Hermann Luchterhand.
- Habermas, Jürgen (1990)  
Vorwort zur Neuauflage 1990. Teoksessa Jürgen Habermas. Strukturwandel der Öffentlichkeit:  
Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 11–50.
- Habermas, Jürgen (2003)  
Borgerlig offentlighet: kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället. Övers. Joachim Retzlaff. Fjärde översedda upplagan. Lund: Arkiv.
- Habermas, Jürgen (2004)  
Julkisuuden rakennemuutos: tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Suom. Veikko Pietilä.  
Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, Anu & Mikko Lehtonen (2005)  
Edellisen johdosta. Tiedotustutkimus 28:4–5, 118–120.
- Malmberg, Tarmo (2004)  
Porvarillisen julkisuuden keskeneräinen projekti: Jürgen Habermas ja kriittinen mediatutkimus. Teoksessa  
Tuomo Mörä & Inka Salovaara-Moring & Sanna Valtonen (toim.). Mediatutkimuksen vaeltava teoria.  
Helsinki: Gaudeamus, 38–74.
- Malmberg, Tarmo (2005)  
Habermas, porvarillinen yhteiskunta ja julkisuus: kahden väärinkäsityksen johdosta. Tiedotustutkimus  
28:4–5, 114–117.
- Negt, Oskar & Alexander Kluge (1972)  
Öffentlichkeit und Erfahrung: Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit.  
Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Pietilä, Veikko (2005)  
Noinkohan? Tiedotustutkimus 28:4–5, 120–121.
- Taylor, Charles (1990)  
Invoking Civil Society. Public Culture 3:1, 95–118.